

Волик Сергій Володимирович,
кандидат економічних наук, докторант,
Сумський національний аграрний
університет
Савченко Тетяна Вікторівна,
кандидат економічних наук, доцент, доцент
кафедри маркетингу підприємництва і
торгівлі Одеського національного
технологічного університету
Прібильнова Інна Борисівна,
старший викладач кафедри економічної
кібернетики та управління економічною
безпекою, Харківський національний
університет радіоелектроніки

Volyk Sergii,
PhD in Economics, Doctoral candidate,
Sumy National Agrarian University,
<https://orcid.org/0000-0001-7731-4882>

Savchenko Tetiana,
PhD in Economics, Assoc. Prof., Odesa national
University of Technology, Odesa, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-7990-1570>

Pribylnova Inna,
Senior lecturer,
Kharkiv National University of Radio Electronics,
<https://orcid.org/0000-0001-6851-5340>

**СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРАРНОГО СЕКТОРУ:
РОЗВИТОК КЛАСТЕРНИХ СТРУКТУР
STRATEGIC MANAGEMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR'S COMPETITIVENESS:
DEVELOPMENT OF CLUSTER STRUCTURES**

Волик С. В., Савченко Т. В., Прібильнова І. Б.
Стратегічне управління конкурентоспро-
можністю аграрного сектору: розвиток
кластерних структур. *Український журнал
прикладної економіки та техніки*. 2023.
Том 8. № 4. С. 371 – 375.

Volyk S., Savchenko T., Pribylnova I. Strategic
management of the agricultural sector's
competitiveness: development of cluster
structures. *Ukrainian Journal of Applied
Economics and Technology*. 2023.
Volume 8. № 4, pp. 371 – 375.

У статті досліджено можливість розробки стратегії управління конкурентоспроможністю аграрного сектору на основі розвитку кластерних структур. Проаналізовано існуючі дослідження з даної тематики та вивчено можливості кластеризації аграрного сектору в умовах воєнного стану. Наголошено на тому, що в умовах воєнних дій важливою стає координація зусиль між сільськогосподарськими підприємствами, владою, місцевими громадами та іншими зацікавленими сторонами для забезпечення стійкості і розвитку аграрного сектору, зокрема розвиток кластерних структур може допомогти у збільшенні резистентності сільського господарства до впливу конфлікту шляхом підвищення ефективності виробництва, диверсифікації ринків збуту, зменшення залежності від зовнішніх постачань тощо. Запропоновано структурно-логічну схему стратегії управління конкурентоспроможністю аграрного сектору на основі розвитку кластерних структур, яка включає передумови, основні етапи та результати кластеризації національного аграрного сектору.

Ключові слова: стратегічне управління конкурентоспроможністю, аграрний сектор, кластер, кластеризація, кластерні структури, аграрні підприємства.

The article examines the possibility of developing a strategy for managing the agricultural sector's competitiveness based on cluster structure development. The existing research on this topic was analyzed, and the possibilities of clustering the agricultural sector in martial law conditions were studied. It is emphasized that in the conditions of hostilities, coordination of efforts between agricultural enterprises, authorities, local communities, and other interested parties becomes essential to ensure the stability and development of the agricultural sector; in particular, the development of cluster structures can help in increasing the resistance of agriculture to the impact of the conflict, by increasing production efficiency, diversification of sales markets, reduction of dependence on external supplies, etc. A structural-logical diagram of the strategy of managing the agricultural sector's competitiveness based on the development of cluster structures is proposed, which includes the prerequisites, main stages, and results of the clustering of the national agricultural sector. Prerequisites for the successful development of cluster structures include creating a favorable institutional environment, developing innovative infrastructure, supporting education and personnel development, creating conditions for cooperation between industry entities, and attracting investment. The general strategy of managing the competitiveness of the agricultural sector based on the development of cluster structures includes the following key stages: 1) analysis and identification of promising territories and industries; 2) initiation of cluster creation; 3) strategic planning of the cluster; 4) development and implementation of a pilot project; 5) development and implementation of strategic projects.

The results of strategic management of the agricultural sector's competitiveness through the development of cluster structures can be multifaceted and include increasing productivity, improving product quality, increasing competitiveness, promoting innovation, developing regional industry clusters, and creating a favorable investment climate. In general, this strategy contributes to increasing the competitiveness of the agricultural sector and the sustainable development of rural areas.

Keywords: strategic competitiveness management, agricultural sector, cluster, clusterization, cluster structures, agricultural enterprises.

Вступ

Світові тенденції зі зростання попиту на сільське господарство разом з високим рівнем доступних трудових та природно-кліматичних ресурсів в Україні сприяють швидкому реформуванню агропромислового комплексу та розширення виробництва якісних і доступних продуктів харчування. Важливим стратегічним напрямом економічного розвитку в Україні в умовах післякризового періоду є інноваційний прогрес держави. Іншого варіанту не існує, оскільки лише впровадження принципово нових технологій та управлінських підходів дозволить створити конкурентні умови та забезпечити ключові позиції на світовому ринку. У сучасних умовах глобалізації конкурентоспроможність національних підприємств стає однією із ключових складових економічної безпеки. Для підвищення конкурентоспроможності підприємств важливим є впровадження кластерного підходу. Формування кластерів базується на об'єднанні наукових, технологічних, виробничих, економічних і управлінських ресурсів задля забезпечення високої конкурентоспроможності продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка вітчизняних і зарубіжних учених займаються дослідженням питань стратегічного управління конкурентоспроможністю аграрного сектору і вивчають різні аспекти процесу кластеризації: Гош Дж., Гуменюк Ю., Денисенко С., Кропивко М., Мазур А., Олійник О., Оскольський В., Погріщук Б., Погріщук Г., Сідельнікова І., Стрель А., Саблук П., Ульяновченко Ю. та ін. [1-11].

Зокрема Хаустова В.Є., Трушкіна Н.В. (2023) узагальнюють закордонний досвід формування кластерних структур в аграрній сфері, які є потужним засобом і можливістю для структурних інституційних змін у національних економіках різних країн світу і зазначають, що для дієвого впровадження механізму стратегічного управління розвитком агрокластерних структур необхідно створити належні інституційні, організаційні, логістичні та фінансові умови [10].

Питання кластеризації в управлінні економічною безпекою регіону в умовах воєнного стану піднімає у своїх працях Мазур Г. (2022), який зазначає, що використання кластерної моделі в управлінні регіональною продовольчою безпекою в умовах воєнного стану України дозволить підвищити ефективність діяльності сільськогосподарських виробників [3].

Трапаїдзе С.М., Надкерничний І.В. (2023) досліджуючи переваги використання кластерної моделі в агробізнесі як засобу забезпечення сталого розвитку регіону, зазначають «Кластери створюють оптимальне організаційне середовище, що сприяє об'єднанню навколо певних ідей та концепцій, необхідних для їх розвитку, а також сприяють впровадженню інновацій в різні сфери економіки та створюють відповідні інституційні умови для цього» [8].

Проте незважаючи на значну кількість наукових праць на зазначену тематику, враховуючи реалії України, залишається потреба у подальших дослідженнях даної проблематики.

Формулювання цілей статті

Мета статті: дослідити можливість розробки стратегії управління конкурентоспроможністю аграрного сектору на основі розвитку кластерних структур.

Виклад основного матеріалу дослідження

Структури, що ґрунтуються на співпраці різних підприємств, фінансових установ і навчальних закладів, зокрема кластерні об'єднання, набувають все більшого значення у сталому розвитку територіальних групвань. Дослідження зарубіжних учених визначають теоретичні основи утворення і функціонування кластерів, а також використання кластерних моделей для підвищення конкурентоспроможності економіки. Останнім часом ця тематика стала особливо актуальною в Україні через акцент державної політики на підвищенні конкурентоспроможності підприємств і регіонів, а також на зміцненні їхнього ресурсного потенціалу.

Важливою умовою ефективності кластерів є глибока інтеграція з науковими центрами, вищими навчальними закладами та дослідницькими організаціями. Кластери формуються на основі галузей та наукових напрямів з прикладним значенням, які спрямовані на створення нових продуктів та технологій. Основоположною в даній області визнана теорія кластерів, яка розроблена Майклом Портером. Кластерна модель є ефективним інструментом для підвищення конкурентоспроможності економіки регіону, країни в цілому або ж окремого підприємства. Кластер розглядається як інтегрована система, яка заснована на спільній інноваційній та інвестиційній політиці, що об'єднує в собі різноманітні сектори та створює мережу стійких зв'язків між учасниками.

Сучасний досвід свідчить про успішне застосування кластерного підходу у Фінляндії, США та країнах Європейського союзу. Кластеризація дозволяє оптимізувати взаємодію між бізнесом, державою та науково-дослідними установами, що сприяє ефективному інноваційному розвитку галузей та регіонів. Кластеризація аграрної економіки – це процес об'єднання

взаємопов'язаних підприємств і організацій з метою раціонального використання їхніх ресурсів, збільшення обсягів виробництва та підвищення конкурентоспроможності на ринку, сприяючи при цьому сталому розвитку агропромислового виробництва і сільських територій.

Міжнародний досвід підтверджує доцільність створення кластерних структур в Україні, а особливо з урахуванням наявних передумов: кваліфікована робоча сила, близькість до європейських ринків, можливість комбінування ресурсів та технологій, інвестиційна привабливість та підприємницькі здібності. В умовах характерних для України ринкових відносин створення кластерів може потребувати активного втручання місцевої влади. Місцева влада може виступати як ініціатором, так і партнером у процесі створення кластера, але їй необхідно забезпечити створення сприятливої ринкової інфраструктури, застосування правових механізмів та прозорості в торгових операціях. Ініціативу щодо створення кластера також можуть взяти науково-дослідні інститути, аграрні університети, дорадчі служби чи громадські організації.

Проаналізувавши існуючі дослідження з даної тематики, було запропоновано структурно-логічну схему стратегії управління конкурентоспроможністю аграрного сектору на основі розвитку кластерних структур, яка включає передумови, основні етапи та результати кластеризації національного аграрного сектору (рис. 1).

Рис. 1. Структурно-логічна схема стратегії управління конкурентоспроможністю аграрного сектору на основі розвитку кластерних структур

Стратегічне управління конкурентоспроможністю аграрного сектору включає розвиток кластерних структур як одного із ключових напрямків. Кластери створюють умови для співпраці різних суб'єктів галузі, що сприяє підвищенню ефективності виробництва, розвитку інновацій та збільшенню конкурентоспроможності агропромислових підприємств. Основні стратегічні аспекти розвитку кластерних структур для підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору, тобто необхідні передумови включають:

1. Створення сприятливого інституційного середовища: державна політика повинна сприяти розвитку кластерів у сільському господарстві шляхом створення спеціальних програм, законодавчої бази та механізмів фінансової підтримки.

2. Розвиток інноваційної інфраструктури: кластери повинні мати доступ до сучасних технологій, наукових досліджень та інноваційних розробок, що допоможе підвищити їхню продуктивність та конкурентоспроможність.

3. Підтримка освіти та розвитку кадрів: Створення кластерних структур потребує наявності кваліфікованих спеціалістів. Держава повинна сприяти розвитку системи професійної освіти та підвищенню кваліфікації працівників у галузі сільського господарства.

4. Створення умов для співпраці між суб'єктами галузі: розвиток кластерних структур передбачає створення сприятливих умов для співпраці між сільськогосподарськими підприємствами, науково-дослідними установами, урядовими органами та іншими зацікавленими сторонами.

5. Залучення інвестицій: для успішного розвитку кластерних структур необхідне залучення інвестицій у сільське господарство. Державні та приватні інвестиції можуть сприяти розвитку інфраструктури, впровадженню новітніх технологій та модернізації виробництва.

Розвиток кластерних структур є стратегічно важливим для забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору і сприяє сталому розвитку сільських територій.

Так, згідно зі схемою створення кластерів агропромислової сфери України включає п'ять основних етапів:

1. Етап аналізу та визначення перспективних територій та виробництв, на якому проводиться оцінка ресурсного потенціалу регіону, аналіз традицій виробництва, дослідження структури виробництва і взаємозв'язків між господарствами.

2. Етап ініціації створення кластера, під час якого організуються великі відкриті зустрічі для представлення принципів роботи мережевих структур, залучення керівників підприємств та формування кола малих і середніх підприємств з однаковими чинниками економічного зростання.

3. Етап стратегічного планування, який включає глибокий аналіз спільних проблем та можливостей, розроблення робочого плану кластера на короткий, середній та довгостроковий період, визначення організаційної структури та правового статусу кластера.

4. Розробка та реалізація пілотного проекту, спрямованого на консолідацію учасників та опрацювання механізмів роботи в новій структурі.

5. Розробка та реалізація стратегічних проектів, які становлять основний зміст роботи кластера і сприяють його розвитку.

Результати стратегічного управління конкурентоспроможністю аграрного сектору через розвиток кластерних структур включають:

- збільшення продуктивності: створення кластерів сприяє оптимізації виробничих процесів, обміну ресурсами та знаннями між учасниками, що може призвести до підвищення продуктивності галузі;

- підвищення якості продукції: кластери сприяють стандартизації та впровадженню новітніх технологій, що дозволяє підвищити якість сільськогосподарської продукції і відповідати вимогам ринку;

- збільшення конкурентоспроможності: розвиток кластерних структур дозволяє агропромисловим підприємствам ефективніше конкурувати на ринку завдяки оптимізації виробничих витрат і підвищенню якості продукції;

- сприяння інноваціям: кластери створюють сприятливе середовище для співпраці між підприємствами, науковими установами та іншими зацікавленими сторонами, що сприяє здійсненню інновацій та впровадженню нових технологій у сільському господарстві;

- розвиток регіональних галузевих кластерів: формування кластерів може сприяти сталому розвитку сільських територій, забезпечуючи нові можливості для працевлаштування, підвищення рівня життя та розвитку інфраструктури;

- створення сприятливого інвестиційного клімату: розвиток кластерних структур може залучити інвестиції в сільське господарство, оскільки це створює додаткові можливості для розвитку і підвищення прибутковості галузі.

Загалом розвиток кластерних структур у сільському господарстві сприяє підвищенню конкурентоспроможності галузі, стимулює інноваційний розвиток та сприяє сталому економічному зростанню регіону.

У зв'язку зі складною ситуацією, пов'язаною з воєнними діями на території України, стратегічне управління конкурентоспроможністю аграрного сектору, зокрема розвиток кластерних структур, стає ще більш актуальним. Конфліктні ситуації можуть суттєво вплинути на різні аспекти сільського господарства, такі як виробництво, транспортування, експорт із зони конфлікту, а також на доступ до ресурсів та ринків збуту.

В умовах воєнних дій важливою стає координація зусиль між сільськогосподарськими підприємствами, владою, місцевими громадами та іншими зацікавленими сторонами з метою забезпечення стійкості й розвитку аграрного сектору. Розвиток кластерних структур може допомогти у збільшенні резистентності сільського господарства до впливу конфлікту шляхом підвищення ефективності виробництва, диверсифікації ринків збуту, зменшення залежності від зовнішніх поставачань тощо.

Стратегічне управління в умовах воєнних дій потребує глибокого аналізу та прогнозування ризиків, розробки адаптивних стратегій та оперативного реагування на зміни у ситуації. Важливою є підтримка від влади, яка забезпечує безпеку, стабільність та умови для розвитку сільського господарства в умовах воєнного конфлікту.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Створення аграрного кластера передбачає введення нового типу відносин між бізнесом і владою, що ґрунтується на співпраці між учасниками. Це означає розгляд конкуренції як взаємовигідного партнерства та сприяння обміну знаннями і досвідом. Ключовим принципом є пріоритет місцевого розвитку. Для підвищення продуктивності сільського господарства важливо впровадити ефективні бізнес-моделі та державно-приватне партнерство, спрямоване на сталий розвиток, включаючи зменшення викидів парникових газів і ефективне використання води та відходів. Отже, кластери можна вважати одними з найбільш ефективних форм організації виробництва, що поєднують науку, дослідження і розробки, інновації, екологічні рішення та технології. Тому для вітчизняної економіки та окремих галузей, зокрема аграрного сектору, важливо обґрунтувати наукові засади переходу до кластерної моделі розвитку та її впровадження на регіональному рівні, що особливо є актуальним у складних умовах війни.

Література

1. Денисенко С. Кластерний підхід до виробництва екобезпечної продукції рослинництва. *Збалансоване природокористування*. 2013. № 2-3. С. 46-51.
2. Кропивко М.Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2010. № 11. С. 3-13.
3. Мазур Г. Кластеризація в управлінні економічною безпекою регіону в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*. 2022. Випуск 2. С. 47-54.
4. Мазур А.Г., Гуменюк Ю.В. Кластерний підхід в реалізації розвитку АПК. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. № 4. С. 256-259. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2018-260-4-256-259>.
5. Олійник О.В., Сідельнікова І.В. Особливості формування і розвитку кластерних структур в аграрному секторі національної економіки. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Економіка»*. 2016. Випуск 16. С. 54-56.
6. Оскольський В.В. Кластеризація-вагомий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України. *Економіка України*. 2014. № 11 (636). С. 34-40.
7. Погрішук Б., Погрішук Г. Кластеризація в системі розвитку аграрного сектора економіки. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2013. Випуск 5. С. 319-324.
8. Трапаїдзе С.М., Надкерничний І.В. Розвиток кластерної моделі аграрного виробництва регіону. *Наука і техніка сьгодні*. 2023. № 7 (21). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-7\(21\)-169-182](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-7(21)-169-182).
9. Ульянченко Ю. Державне стимулювання розвитку аграрних кластерів. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Випуск 1 (48). С. 92-100.
10. Хаустова В.Є., Трушкіна Н.В. Стратегічне управління розвитком агрокластерних структур: закордонна та вітчизняна практика. *Бізнес-Інформ*. 2023. № 7. С. 182-197.
11. Strehl A., Ghosh J. Clustering ensembles-a knowledge reuse framework for combining multiple partitions. *The Journal of Machine Learning Research*. 2002. Vol. 3. P. 583-617.

References

1. Denysenko, S. (2013). «Cluster approach to the production of environmentally safe products of crop production». *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*. № 2-3. pp. 46-51.
2. Kropyvko, M.F. (2010). «Conceptual approach to cluster organization and management of the development of agro-industrial production». *Ekonomika APK*. № 11. pp. 3-13.
3. Mazur, H. (2022). «Clustering in the management of the economic security of the region in the conditions of martial law». *Naukovyj visnyk Vinnyts'koi akademii bezpererвної osvity. Seriiia «Ekolohiia. Publichne upravlinnia ta administruvannia»*. Issue 2. pp. 47-54.
4. Mazur, A.H., Humeniuk, Yu.V. (2018). «A cluster approach in implementing the development of the agricultural sector». *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*. № 4. pp. 256-259. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2018-260-4-256-259>.
5. Oliynyk, O.V., Sidel'nikova, I.V. (2016). «Peculiarities of the formation and development of cluster structures in the agricultural sector of the national economy». *Zbirnyk naukovykh prats' Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody «Ekonomika»*. Issue 16. pp. 54-56.
6. Oskol's'kyj, V.V. (2014). «Clustering is an important factor in increasing the competitiveness of the Ukrainian economy». *Ekonomika Ukrainy*. № 11 (636). pp. 34-40.
7. Pohrischuk, B., Pohrischuk, H. (2013). «Clustering in the development system of the agrarian sector of the economy». *Visnyk Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*. Issue 5. pp. 319-324.
8. Trapaidze, S.M., Nadkernychnyj, I.V. (2023). «Development of the cluster model of agricultural production in the region». *Nauka i tekhnika s'ohodni*. № 7 (21). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-7\(21\)-169-182](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-7(21)-169-182).
9. Ul'ianchenko, Yu. (2015) «State stimulation of the development of agrarian clusters». *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. Issue 1 (48). pp. 92-100.
10. Khaustova, V.Ye., Trushkina, N.V. (2023). «Strategic management of the development of agrocluster structures: foreign and domestic practice». *Biznes-Inform*. № 7. pp. 182-197.
11. Strehl, A., Ghosh, J. (2002). «Clustering ensembles-a knowledge reuse framework for combining multiple partitions». *The Journal of Machine Learning Research*. Vol. 3. pp. 583-617.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2023 р.